

ОБРАЗ ВОЛОДЬКИ ДОВБЕНКА ЯК ВТІЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ТРИЛОГІЇ «ВОЛИНЬ» УЛАСА САМЧУКА

Гузар Л.С., Миненко Ю.В.

Національний університет «Острозька академія»

У статті аналізуються особливості втілення української національної ідеї в образі Володьки Довбенка у трилогії «Волинь» Уласа Самчука. Обґрунтовано змістовий мотив пізнання світу у руслі національного прагнення персонажа роману. Розглянуто проблему української національної ідентичності.

Ключові слова: національно ідентичність, образ, інтеграція, екзистенціалізм, буття.

Постановка проблеми. У процесі осмислення національної культури актуалізується онтологічне буття українського народу, яке ґрунтується на літературних джерелах. Провідна роль у збереженні літературних традицій належить українському письменству, зокрема письменникам-емігрантам, представникам українського зарубіжжя, серед яких Улас Самчук – обдарований прозаїк-традиціоналіст, талановитий публіцист та літературний критик. Письменник належить до тих визначних представників літератури, твори яких назавжди увійшли в скарбницю української та світової літератури. Прозаїк належить до групи письменників, які опинилися за кордоном та тривалий час вважали своїм культурно-організаційним центром Прагу: «...тут я визрів як письменник, тут появились мої писання, тут формувалися мої ілюзії, мої фата-моргани, мої суперечності. Тут я пізнав певне число людей моєї мови, з якими судилося ділити долю і долю мого життя» [11, с. 203]. Прозу письменників «празької школи» В. Державін називав вагомою за змістом та цікавою за формою [2, с. 576]. На відміну від лірики поетів цієї школи, яка була швидкою формою самовираження, проза набула глибокого осмислення та багатогранного відтворення життя. «Пражани» витворили довкола себе потужні силові поля українського духу, стали осередком формування нового типу українця, який зумів інтелектуалізувати чуттєву стихію української ментальності.

Аналіз останніх досліджень. Втілення української національної ідеї в образі Володьки Довбенка у трилогії «Волинь» привертало увагу багатьох сучасних дослідників, зокрема М. Гон, О. Пастушенко, С. Пінчук, Т. Хом'як, О. Кульчицький, Р. Гром'як.

Актуальність теми статті полягає в тому, що будь-який етап історико-літературного процесу може бути актуалізований як база подальших філософсько-естетичних пошуків, то цілком закономірно, що і трилогія «Волинь» Уласа Самчука потребує більшої уваги. Це, зокрема стосується літературних студій, що вимагають більш ґрунтовнішого вивчення художнього слова представників українського зарубіжжя.

Метою статті є дослідження відображення української національної ідеї в образі головного героя твору Володьки Довбенка.

Виклад основного матеріалу. Українська література упродовж усього свого розвитку була безпосередньо інтегрована в суспільно-політичні процеси. Відтак цілком зрозуміло, що тема укра-

їнської національної ідеї належить до болючих в оцінці як окремих авторів, так і цілої історії письменства. Останні часи, а саме період розвитку літератури в умовах незалежної України, утверджують нові критерії, з погляду яких можемо оцінювати факти суспільної заангажованості літератури. Проблема національної ідентичності українців була актуальною упродовж всієї історії, адже не так і давно наша держава нарешті здобула таку бажану незалежність.

У цьому контексті Улас Самчук – один із найбільш контраверсійних постатей, на прикладі творчості якого можна осмислювати проблему національної ідентичності. У своїй творчості письменник поєднав кілька важливих ідентичностей, взаємовплив яких властивий для парадигми митця ХХ століття, надто ж – в українському інваріанті. Ці ідентичності виявляють індивідуальну творчу еволюцію митця, але водночас добре проєктуються на загальний стан української культури в умовах її колоніального статусу, безнастанної гострої боротьби та прагнень до державності. Умови вибору в контексті складної доби так само нерідко тяжіють до екзистенційного протистояння і трагічно-безнадійної боротьби, і це вносить особливу ноту в одвічну колізію письменника і суспільства. Взаємне накладання різних тотожностей творить характерний феномен складної та суперечливої епохи української бездержавності, коли культура почувалася розірваною між утилітарними завданнями національного визволення й потребою розвитку власне естетичних цінностей.

Культурно-регіональна автентичність асоціює Уласа Самчука із древнім волинським краєм, відомим тисячолітньою історією та культурно-освітніми традиціями. Волинь була вписана в культуру кількох народів, мала власну історію багатонаціональності та релігійно-культурної толерантності. Цей факт не омине у своїх творах Улас Самчук, зокрема у трилогії «Волинь». У цьому творі увага письменника зосереджена на еволюції українського чинника. Митець поетапно відстежує становлення національних засад земляків від свідомості «руських», підданих «білого царя», до пізнання основ національної культури, а згодом до рішучого прийняття українства й боротьби за нього в умовах асиміляції політики міжвоєнної Польщі: «Формування національної ідентичності українця, селянського сина з Волині – один із основоположних – ідеологічних – кодів роману, що закладений в образі головного героя Володьки Довбенка», – вважає

С. Андрусів [1, с. 9]. Еволюція головного героя трилогії «Волинь» може бути прикладом героя свого часу, а національна заангажованість автора виходить із розуміння оборонної та мобілізуючої функції літератури. Саме в той час, коли Вулф, Кафка та Джойс акцентували увагу на змінності внутрішніх психічних процесів у людині, відмежовувалися від зовнішньо-тенденційного аспекту літератури, Улас Самчук залишається міцно прив'язаний до програмованих завдань національного творчого руху.

Володько Довбенко є головною особою, довкола якої розбудовуються напружені колізії. Він є прототипом письменника. Художній твір концентрує комплекс естетичних і світоглядних заasad автора, а персонаж літературного твору Володько – виразник української національної ідеї.

Проблема української національної ідентичності є головною не лише у творах Уласа Самчука, а й в інших творах українських письменників.

Дотримуючись ідеї органічного взаємозв'язку мистецтва й дійсності, Улас Самчук суттєву увагу звертає на особливості національної ментальності героя-волинянина. Його персонаж вирішує екзистенційні основи універсального способу буття. Змістовий мотив пізнання світу спостерігаємо в руслі національного прагнення персонажа із перших рядків роману. Дитяча цікавість Володьки дізнатися «куди тече та річка» завершується на «найнедоступнішій фортеці, захисниці всіх покривджених дітей – печі» [10, с. 9]. Відтак, відповідь на це питання герой отримує. Пройшовши вже «кусень життєвого шляху»: «*Це царство, в якому колись царював Володько, той, що ходив шукати місця, куди тече та річка. Це ж Лебедщина. Це місце, де родились перші думи, де пережив перші пригоди життя, де знайомий кожний горбик, кожна долина, кожна верба... Він знає куди тече та річка. Але його мучать ще інші сумніви. І хто підкаже, де істина?*» [10, с. 374]. Упродовж усього роману автор то якимось штрихом, а то й ґрунтовніше виразно Володьків портрет, акцентуючи увагу на вагомих душевних порухах, властивостях характеру, особливостях його формування національної свідомості та глибоких творчих здібностях, на неймовірному потязі до навчання.

У реальному світі Володько – цікава, допитлива дитина, яка з неймовірною захопленістю сприймає явища природи. Він ходить до школи, в якій «з кожним місяцем кілька нових школярів прибувало кожного разу і всі до них назад до «А» повертались» [10, с. 34]. Володькове нетерпіння, його незадоволеність існуючим станом справ відтворено у роздумі: «*Боже, як це досадно товкнися все на місці, телпати в торбинці все оту одну «Азбуку Сятець» Клавдії Лукашевич і знати все, від дошки до дошки напам'ять і «Умную ворону», і «Трі козлики», і ніяк не моти далі, бо приходять Петри, Миколи, такі винытково «западенні», як сказа б мати, і треба з ними держати ногу, хоча Володько тут давно вже перший, за ним горою учитель і ніякі Радіони, ніякі Євсени не можуть йому нічого відіяти»* [10, с. 240].

Пізнання героєм себе частинкою Всесвіту, частинкою роду людського, частиною українського народу та продовжувачем роду Довбенків спону-

кає Володьку до думки-відчуття та думки-усвідомлення національної ідентичності. У центрі роману допитливий селянський син Волині, психологію якого Улас Самчук моделює відповідно до архетипу героя, що художньо визначає процес становлення особистості. Семирічний Володько мріє про далекий світ – світ просторого і великого життя, його бажання «*тонуть у мороці думки*», рід його походить від тих, що з «*самого дна, з найглибшого мороку здіймаються наверх, бадьоро підносять голову*» [10, с. 178] та йдуть завжди уперед. Хлопець переконалий, як і його батько, що необхідно вчитися, «*брати знання з-під ніг оберемками*» та пізнавати життя. Володько читає «життя святих» про дивних божих людей: великомученицю Катерину, Варвару, Надію, Любов і матір їх Софію, Радонежського Сергія, Серафима, Володимира Великого, що похрестив всіх водою Дніпровістю. Далекий простір веде героя величними просторами рідного краю, стежками батькової хати та швидкоплинними днями, які «*несуть із собою, ніби птахи, завжди стеблинку нового, будують гніздо життя, щоб у ньому родилось і виросло почуття вічного*» [10, с. 179].

У другому томі «Волині» під назвою «Війна і революція» відображені історичні події, що наклали свій карб на долю краян Володьки Довбенка. Це Перша світова війна й полум'я революції, злети й поразка української державності, більшовицькі діяння й польська окупація. Вони постають крізь призму сприйняття героя-підлітка, якого захоплює злива нових вражень, якому «*здається, що тільки йому судилося бачити драму, відгук якої лунатимуть у майбутньому цілі віки, тисячоліття*» [10, с. 445]. Справжнім відкриттям для хлопця, що навчався в російській школі, став факт існування численних його одномовців по той бік кордону – в Австро-Угорщині. Від дівчинки-галичанки, яка разом із сім'єю евакуювалась із зрни воєнних дій, він несподівано для себе дізнається, що «наші руські або українські» письменники – це Воробкевич, Шевченко...

Володькові дивно і незвично чути поетичні рядки «по-музицьки, по-простому, по-хахлацьки». Проте кожний подібний випадок, кожне враження западає йому в душу, поступово формує національну свідомість. У героя пробуджується негвамовна спрага до знань про свою батьківщину, про її минуле й сучасність: «*Він прочитав уже Каценка. Він вивчив Шевченка. Він знає, що були колись Січ, Запоріжжя, вільність, його душу полонила романтика того привабливого давноминулого з чубатими козаками, з дніпровими порогами, зі степами широкими. То була Україна. Так. Це Україна, його батьківщина, дивна й незнана земля, що має два обличчя: одно чорне, з потом праці, а друге – радісне, усмінене, рожеве, як барва рожі, зрошеної россою*» [10, с. 443]. Прозріває Володько, пробуджується свідомість його земляків, що проходять шлях від неосмисленого стихійного виступу проти петлюрівців – до розуміння рідності УНР та її війська. Красномовними є слова Матвія Довбенка, звернені до українського полковника: «*Думаєте, я сам не був темний як пень. Думаєте, коли прийшла війна, ота сама, що тільки люду нашого вичавила, а не йшов за царя? Йшов, бо був руський і дід мій був руський... Хто знав, що москаль вкрає*

ім'я наше... Який чорт міг одразу помітити його овечу шкуру. А вовк є вовк...» [10, с. 499]. Очевидно, що Володькин старший брат Василь репрезентує свій рід у петлюрівському війську й гине за волю України.

У заключній частині трилогії продовжується дослідження письменником тих змін, що відбуваються під впливом нового розташування сил. З одного боку, асиміляторська політика польських поневолювачів – нічим не ліпших від великодержавників періоду російської імперії, з іншого боку, більшовизація, викликана потужною пропагандою з радянської України. Волиняни обирають свій шлях – глибшого закорінення в національний ґрунт, збереження духовних скарбів, заповіданих пращурами. Переосмислення епохальних подій війни й революції, буття своїх предків зумовили далеко не простий вибір життєвої орієнтації Володьки Довбенка: «Я хочу, щоб покоління наші не тратились, не западали в землю, не зникали, мов худоба. Хочу лишити слід, слово, музику, барву. От що я хочу. Я хочу також розказати про свого батька. Хочу полічити його дні, його діла. Хочу все покласти на папір. З повітря виловити розсіяні звуки, з цих предметів зняти мірку й описати... Все, все мусить бути колись, що є тепер. Щоб знали його і бачили...» [10, с. 303]. Як автор так і його герой щиро захоплюється вдачею своїх краян – чесних трудівників, що відзначаються високою моральністю, духовною окриленістю, любов'ю і розумінням матінки-землі.

Матвій Довбенко, хоч як йому важко, усвідомлює, що Володько вже не їхній. Інші світи, інші дороги манять і розкриваються перед ним. Але духовна єдність між батьком і сином лишається непорушною, тож коли Володько відходить, мріючи про письменницьку і просвітницьку діяльність, Матвій йому не перечить. Хлопець має зробити свій вибір, одміряти власний шлях по життю. Син « у всьому чує дух батька, дух дідів. На ньому лежить їх знак. Довгі, довгі по-

коління, що відходять у безвість минулого... Безславні, страшні роди і покоління. Рабство, рабство й рабство... Коса, серп і рало. Нагнута вічно спина й схилена голова, праця, піт і смерть у муках. Німа безмовність, страх перед всім. Безправність, погорда, сваволя. О, ви мої далекі покоління! О, ви батьки й діди мої! Ви всі тут коло мене. Бачу вас і чую ваші скарги, болі. Чую ваш біль і ваші скорботи. Беру їх на себе й піду з ними на суд, але тут вже не зостанусь... Прощайте, не кличте мене даремно! Прощайте навік!» [10, с. 596].

Красномовною є фінальна картина трилогії. Що б не трапилось, а Матвій Довбенко спозаранку виходить на працю в поле – «його кличе земля і він мусить бути з нею», бо є одвічним хлібороб. Герой «далі і далі ступає за своїм плугом, крає чорну борозну в напрямку угорської межі, його шорсткі, вузлуваті долони міцно тримають ручки чепіг. Ось він доходить до взгір'я, піднімається вище... Коні, плуг і орач на хвилину застигають непорушно на тлі синього обрію і одразу непомітно, поволи починають вгрузати в землю. Ось видно ще його спину, плечі... Ось тільки голову... І ось зник зовсім. Зісталось просторе, випнуте взгір'ям поле, перетяте чорною борозною, а над ним глибоке, широке, ясне небо» [10, с. 691]. Своєю монументальністю цей образ нагадує величні постаті персонажів народного епосу.

Висновки і пропозиції. Отже, ми з'ясували, що грандіозна трилогія Уласа Самчука «Волинь» епохально відображає буття українського народу за новітньої доби. Живущі, незамулені джерела існування нашої нації, напоєні сонячним теплом дні й турботи для дітей землі – все це створює маєстатичний образ України. Автор поєднує епічну, драматичну та ліричну тональності з тим, щоб всебічно змалювати свою батьківщину і її прекрасних людей, передати своє бачення національного ідеалу, котре найяскравіше втілюється в образі головного героя Володьки Довбенка.

Список літератури:

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 1930-х років ХХ ст.: Монографія. – Тернопіль, 2000. – С. 9.
2. В. Державин // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3-х кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. 3. – С. 575–596.
3. Гром'як Р. Феномен Уласа Самчука в українській літературі / Р. Гром'як // Культура, політика, інтелігенція. Публіцистика. – Тернопіль, 1996. – 108 с.
4. Забужко О. Українство як філософська проблема на сучасному етапі / О. Забужко // Слово і час. – 1992. – № 8. – С. 29–35.
5. Кульчицький О. Світовідчуття українця / О. Кульчицький // Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
6. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / [авт.-уклад. Ю.І. Ковалів]. – Київ: ВЦ Академія, 2007. – Т. 2. – 622 с.
7. Наєнко М. Художня література України. Від міфів до модерної реальності / М. Наєнко. – Київ: ВЦ «Просвіта», 2008. – 1063 с.
8. Руснак І.Є. Художня історіософія Уласа Самчука: [монографія] / І.Є. Руснак. – Вінниця: «Державна картографічна фабрика», 2009. – 368 с.
9. Руснак І.Є. Художня модифікація національної історіософії в прозі Уласа Самчука: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / І.Є. Руснак. – Київ, 2007. – 36 с.
10. Самчук У. Волинь: [роман у трьох частинах] / У. Самчук. – Острог-Львів: Вид-во НаУОА, «Сполом», 2005. – 691 с.
11. Самчук У.О. На білому коні. На коні вороному: Спомини і враження / У.О. Самчук. – Острог-Луцьк: Вид-во НаУОА, ПВД «Твердиня», 2007. – 424 с.

Гузар Л.С., Миненко Ю.В.

Национальный университет «Острожская академия»

ОБРАЗ ВОЛОДЬКИ ДОВБЕНКО КАК ВОПЛОЩЕНИЕ УКРАИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ В ТРИЛОГИИ «ВОЛЫНЬ» УЛАСА САМЧУКА

Аннотация

В статье анализируются особенности воплощения украинской национальной идеи в образе Володьки Довбенко в трилогии «Волынь» Уласа Самчука. Обоснованно содержательный мотив познания мира в русле национального стремление персонажа романа. Рассмотрена проблема украинской национальной идентичности.

Ключевые слова: национальна идентичность, образ, интеграция, экзистенциализм, бытие.

Guzar L.S., Minenko Yu.V.

National University "Ostroh Academy"

THE IMAGE OF THE VOLODKA DOVBENKO AS THE INCREMENT OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA IN THE TRILOGY "VOLYN" ULAS SAMCHUK

Summary

The article analyzes the peculiarities of the embodiment of the Ukrainian national idea in the image of Volodka Dovbenko in the trilogy "Volyn" by Ulas Samchuk. Substantially meaningful motive of knowledge of the world in the mainstream of the national aspiration of the character of the novel. The problem of Ukrainian national identity is considered.

Keywords: national identity, image, integration, existentialism, being.